

Masarykova univerzita

Filozofická fakulta

Ústav pedagogických věd

Otevřené vyučování a Daltonský plán

Seminární práce z kurzu Didaktika Pedagogiky II.

Vypracovala: Alexandra Maloňová

Brno 2007

Obsah

- 1. Anotace**
- 2. Klíčové kompetence**
- 3. Cíle modulu**
- 4. Otevřené vyučování**
- 5. Daltonský plán**

Použitá literatura

Přílohy

Uspořádání tříd v otevřeném vyučování a daltonském plánu

Na návštěvě ve školách

1. Anotace

Práce se věnuje přiblížení konceptu otevřeného vyučování a daltonského plánu včetně uvedení praktických poznatků, které autorka získala při návštěvě škol, kde je realizováno otevřené vyučování a školy, která pracuje s prvky daltonského plánu. Součástí jsou i grafická znázornění uspořádání tříd, které jsou charakteristické pro obě uvedené koncepce.

2. Klíčové kompetence

3. Cíle modulu

4. Otevřené vyučování

Co je otevřené vyučování?

Mnozí autoři uvádějí, že jde o koncepci, která je zaměřena na dítě a vychází z důkladné znalosti osobnosti žáků. Žák přebírá ve značné míře i zodpovědnost za plánování vlastního učení. To umožňuje přizpůsobit tempo práce individuálním potřebám žáků.

Průcha vysvětluje otevřené vyučování takto:

„Pedagogická koncepce usilující o celkovou změnu charakteru vyučování ve smyslu „otevírání školy dítěti“ podle jeho zájmů a schopností, i „otevírání školy navenek“ tj. prostřednictvím kontaktů s mimoškolním prostředím“ (Průcha a aj., 2003, s. 150).

Historie otevřeného vyučování začíná přibližně v 60. a 70. letech 20. století v Anglii a USA. Byla zde hnutí učitelů, která vystupovala pod různými názvy (open education, open classroom, informal education), snažící se o proměnu školy a vyučování. Učitelé se snažili o vnitřní reformu školy a vytvoření praktického pedagogického konceptu, jehož ústředním pojmem bude „otevřenost“. Otevřené vyučování navazuje na myšlenky reformní pedagogiky 20. a 30. let 20. století, reprezentované jmény jako Montessoriová, Freinet, Peterson, Dewey, Pestalozzi, Herbart, Freinet a další. Hlavním prvkem, který otevřené vyučování využívá z idejí reformní pedagogiky, je zaměření na osobnost dítěte.

Pedagogickou otevřenost k dítěti je možné chápat ve dvou směrech jako otevřenost dovnitř (proměna vyučování) a otevřenost navenek (škola jako instituce se otevírá mimoškolnímu prostředí, ve kterém dítě získává své zkušenosti).

Tato otevřenost má i různé dimenze:

- **dimenzi obsahovou** (otevřít dětem svět, kde budou moci samy získávat své zkušenosti),
- **dimenzi metodickou** (umožnit dětem podílet se na uspořádání a plánování vyučování),
- **dimenzi organizační** (nabídnout dětem různé organizační formy učení ve škole i mimo školu)“ (Janík, 2002, s. 4).

Na základě této otevřenosti je otevřené vyučování definované jako:

„zastřešující pojem pro různé reformní podněty v rozmanitých formách obsahového metodického a organizačního otevření, jehož cílem je na základě změněného pojmu učení uskutečnit změny ve vztahu k dítěti (styku s dítětem)“ (Janík, 2002, s. 5).

Otevřené vyučování vychází z názorů tzv. *pedagogického konstruktivismu*, podle nichž si učící subjekt sám spojuje jednotlivé poznatky a tak si vytváří (konstruuje) vlastní představu o okolním světě. Každé dítě si své poznatky samo organizuje, přestože má učitel určité představy o struktuře poznatků dětí.

Pro posouzení míry „otevřenosti“ lze použít i kriteria otevřenosti vůči:

- světu, přírodě nebo společnosti,
- novým poznatkům a faktům, a i k zachovaným tradicím,
- učivu a metodám v procesu učení
- a míra otevřenosti vztahu učitel – žák.

Významnou ideou je otevření se životu, kdy je škola chápána jako součást života a nejen jako místo přípravy na další život. Idea vychází z myšlenky, že škola je veřejná instituce a na její práci se mají podílet učitelé, žáci, rodiče i zástupci obce či regionu, ve kterém škola působí.

Otevření vztahu učitele a žáka je důležitou rovinou proměny školy a školní práce při otevřeném vyučování. Tradičně byl tento vztah pojímán jako vztah jednostranné podřízenosti žáka učiteli. Změny vzájemného vztahu žáka učitele, obecně dítěte a dospělého, vycházejí i z požadavků zakotvených v Úmluvě o právech dítěte z roku 1989. Děti je třeba chápat jako svobodné lidské bytosti, kterým je třeba přiznat širší kompetence, než připouštěla dosavadní výchova.

Charakteristikou je možno pojmut i snahy o integraci předmětů, tedy jejich propojení a odstranění izolovaného pojetí vyučovacích předmětů. Můžeme bez zábran říci, že v praxi se

dají integrovat všechny předměty například matematika s výtvarnou výchovou, matematika s dějepisem, a podobně.

Otevřené vyučování je nejnázne realizovatelné na prvním stupni základní školy.

Východiska koncepce otevřeného vyučování

Učení je v otevřeném vyučování chápáno jako aktivní konstruktivní proces, který je řízen učícím se subjektem. Klade se důraz na vlastní zkušenost, kterou žáci získávají při své aktivní činnosti, jak teoretické tak i praktické (sami žáci hledají informace nebo je následně ověřují).

Poslání učitele se nemění – „musí naučit děti daným znalostem a dovednostem, musí je vychovávat“ (Václavík a kol., 1997, s. 15). Princip otevřeného vyučování však klade na učitele nové požadavky. Základní postoj je dán tím, že akceptuje žáky a pomáhá v rozvoji jejich osobnosti, vytváří vztahy vzájemného respektu, učí je odpovědnosti za sebe samotného. Předpokladem je, že si učitel rozšíří metodické přístupy, zaměří se na specifické rysy a podmínky učení jednotlivých žáků, jejich individuální potřeby i rozdílné tempo práce. Východiskem rovněž je, že si každý učitel zvolí svoji vlastní cestu v pojetí práce podle plánu otevřeného vyučování.

Vzdělávací koncepce musí dát odpověď na dvě základní otázky: Co učit a jak učit, tedy jaké jsou cíle a metody.

Cíle vzdělávání

Předpokládá se, že cíle budou vyjadřovat potřebu žáků, aby vzhledem k možnostem, předpokladům a individuálním zvláštnostem byla kultivována jejich osobnost po stránce rozumové, emocionální i volní, aby se rozvíjela jejich tělesná zdatnost i pohyblivost, aby byli uváděni do základních životních, duchovních a mravních hodnot. Vzdělávací cíle programu vyjadřují jeho hlavní záměry a určují směr pedagogického působení v jednotlivých předmětech. Představují ideální stav, o jehož dosažení se žáci a učitelé snaží společně. Otevřené vyučování akceptuje Standard základního vzdělávání, kde jsou formulovány představy o společensky žádoucí podobě povinného základního vzdělání, tedy představy o cílech, které jsou v tomto vzdělání sledovány, a o vzdělávacím obsahu, který je poskytován všem žákům v průběhu absolvování povinné školní docházky.

Vzdělávací cíle jsou formulovány ve vztahu *poznávací, činnostní, kompetenční a hodnotové* stránky.

a) *Poznávací cíle, dovednosti a kompetence:*

- Poznávací, dovedností a kompetenční cíle tvoří jádro vzdělávacích záměrů programu. Jejich vyváženost a vzájemná propojenost je důležitá pro účinnost vzdělávacího působení.
- Žáci si mají vytvořit pevnou soustavu klíčových poznatků významných pro poznávací a praktické činnosti, užitečných pro budoucí život a potřebných pro dorozumívání se s lidmi a pro orientaci v kulturních a civilizačních výtvořech a hodnotách.
- Musí se naučit chápat význam získaných vědomostí ve vzájemných souvislostech a postupně si vytvářet ucelený obraz přírodní a společenské skutečnosti a rovněž je aplikovat při řešení poznávacích a praktických úloh.
- Dále se musí naučit jasně a srozumitelně se vyjadřovat, naslouchat, číst s porozuměním, memorovat, reprodukovat. Předpokládá se i osvojení dovedností pracovat samostatně s učebnicí a učebními texty, vyhledávat informace, třídít je a zpracovávat, dělat si samostatně poznámky a pracovat s různými pomůckami (slovníky, příruční knihy, audiovizuální pomůcky, počítače).
- Zahrnuto je i umění řešit přiměřené poznávací problémy, klást otázky a formulovat jednoduché hypotézy, vyvozovat závěry, vyjadřovat své názory, diskutovat o nich, argumentovat, své závěry, stanoviska, názory korigovat i orientovat se v různých učebních i praktických situacích.
- Žáci si mají osvojit základní myšlenkové operace (analýza, syntéza, indukce, dedukce, zobecňování) i další poznávací dovednosti (soustavné pozorování, srovnávání, rozbor a vyhodnocování, rozlišování podstatného a vedlejšího, celku a části, užití údajů a poznatků v nových souvislostech).
- Pozornost je věnována i osvojení si poznatků a dovedností spojené s estetickým vnímáním světa nebo základním pohybovým dovednostem.
- Na rozdíl od tradičního vzdělání, které se orientuje více na obsah, by měla být u otevřeného vyučování zdůrazněna *orientace na podstatné poznatky*, významné pro poznávací a praktické činnosti, které poskytují žákům klíč k pochopení učiva, k porozumění jeho významu, souvislostí a možných aplikací.

b) *Hodnoty, postoje, motivy jednání žáků*

- Hodnotové cíle se vztahují k mravním hodnotám, k základním hodnotám společenského, občanského i individuálního života.
- Ovlivňují motivaci i postoje žáků, jejich rozhodování a jednání a vytváření hierarchie životních hodnot.
- Žáci by měli získat orientaci v základních mravních hodnotách (úcta k životu a člověku, k pravdě, spravedlnosti), rozpoznávat je v každodenním životě, ztotožňovat se s nimi a odmítat takové negativní jevy, jako je nespravedlnost, brutalita, násilí, lež či přetvářka.
- Pochopit základní principy demokratické společnosti (občanská svoboda, odpovědnost, spolupráce, tolerance), poznat způsoby, jak se projevovat jako aktivní a odpovědný občan.

- Hodnoty jsou orientovány i k úctě k právu a zákonům, k pochopení nebezpečí a důsledky protiprávního jednání, vážení si svého domova a své vlasti; uvědomění si nebezpečí a nehumánnost různých národnostních a rasových předsudků i různých forem diskriminace.
- Mají pochopit i význam a potřebu mezinárodního dorozumění, dodržování základních lidských práv a ochrany lidské důstojnosti, význam života a zdraví, osvojit si zásady zdravého životního stylu, naučit se správně rozhodovat a jednat ve prospěch svého zdraví i zdraví jiných.
- Žáci si mají vytvořit pocit odpovědnosti za životní prostředí a projevovat úctu k výsledkům lidské práce minulosti i přítomnosti; naučit se dbát na sebe, projevovat se pozitivním způsobem, získat pocit sebeúcty a respektu k ostatním, být otevřený a zdvořilý vůči druhým lidem.

Cíle vzdělávání musejí být posuzovány i v širších souvislostech z hledisek potřeb pro život v 21. století, kdy budou ve sjednocené Evropě pro každého důležité například tyto vlastnosti, dovednosti a kompetence:

- „umět se samostatně rozhodovat a jednat,
- umět spolupracovat,
- být aktivní a činorodý,
- mít sebedůvěru,
- chápat jevy v jejich komplexnosti,
- umět vyhledávat a třídit informace,
- překonávat tradiční postupy řešení,
- klást otázky novým způsobem,
- myslet kriticky a nezávisle,
- hledat alternativní řešení,
- rozvíjet tvořivost,
- rozvíjet schopnost předvídat,
- mít pochopení pro druhého a být tolerantní k názoru druhých apod.“ (Václavík a aj., 1998, s. 7).

Metodické postupy a principy

Metodické principy jsou odvozeny z požadavku aktivní práce žáků při řešení problémů. Otevřené vyučování zakládá svoji hlavní metodu, kterou je **volná práce** žáků, poskytující jim podstatně větší svobodu, protože sami mohou rozhodovat o cílech, obsahu a průběhu svých učebních aktivit. Volí si i sociální formu – to znamená, zda budou pracovat individuálně, ve dvojici nebo ve skupině. Je tak umožněno samostatné a svobodné jednání a zároveň se žáci učí správně komunikovat a spolupracovat. Volná práce je zařazena do učebního procesu poté, co je probrán určitý úsek látky. Nejde však pouze o opakování látky, ale žáci se mohou

nepřetržitě a „svým způsobem učit“, jsou zde tedy zohledněny individuální rozdíly žáků a jejich potřeby. V praxi to vypadá tak, že učitel probere látku se všemi žáky najednou frontálním způsobem a pak následuje fáze volné práce. Žáci si samostatně volí úkoly a pracují na nich. K tomu však musí učitel vypracovat určitou nabídku těchto úkolů. Ty jsou plněny pomocí učebních materiálů, které jsou pro jednotlivé oblasti učiva k dispozici na místech k tomu určených. Základním účelem pracovní pomůcky při volné práci je nabídnout žákovi určitou činnost, která vede k učení, procvičování, opakování a k upevnění látky. Při realizaci volné práce se neobejdeme bez pravidel, která musí žáci v zájmu zachování určitého řádu dodržovat. Učitel se zde tedy stává jakýmsi rádcem a inspirátorem.

Výše bylo již zmíněno *frontální vyučování*, které ani při této koncepci neztrácí svůj význam. Učitel vysvětlí tradičním postupem danou látku. Poté mají žáci možnost pracovat na individuálních úkolech a pokud jsou žáci, kteří ještě něčemu nerozumí, tak si je vezme učitel stranou a probere s nimi vše znovu. Tito žáci „dostali k dispozici jiný materiál a jednodušší úkoly...“ (Badegruber, 1994, s.84).

Práce ve skupině je rovněž hlavním tématem otevřeného vyučování. Žáci se musí naučit podělit se o informace a poznatky, domluvit se s ostatními členy, respektovat jejich názor, pomoci druhým, sám si o pomoc říci a podobně. S kým budou žáci pracovat ve skupině si mohou buď zvolit sami, nebo na základě různých her, popřípadě je rozdělí sám učitel podle potřeb - slabší žáky přiřadí k těm, kteří probírané látce rozumí a mohou ji svému kamarádovi vysvětlit nebo jinak, aby mohl učitel pracovat sám s žáky, kteří potřebují ještě látku vysvětlit, shromáždí si je v jedné skupině a zbytek pracuje sám. Práce ve skupině s sebou přináší také jistá pravidla a zásady, které žáci musí dodržovat, aby nerušili spolužáky kolem sebe. Takovým prvkem je mimo jiné naučit se mluvit tak, abychom se slyšeli mezi sebou ve skupině, ale aby nás zároveň neslyšely sousední skupiny. Se skupinovou prací souvisí další forma – *práce na stanovištích*, kde vyučující připraví žákům jednotlivé úkoly a pomůcky. Je tedy například vytvořeno místo na čtení, matematiku nebo cizí jazyk.

Dalším podstatným prvkem je *práce v kruhu*. Důležitý je proto, že sejde celá třída pohromadě. Kruhové uspořádání má tu výhodu v tom, že všichni na sebe vidí. Takové uspořádání symbolizuje, že je mezi všemi členy rovnost a rovněž se probírá jen jedno společné téma. Badegruber říká, že by se žáci kruhu měli účastnit každý den s ohledem na stmelení třídy. Samotná práce v kruhu má několik funkcí: na začátku týdne, popřípadě každé ráno, je to *plánovací kruh*, kdy učitel vyloží žákům, čemu se budou v týdnu věnovat, popřípadě jim objasní konkrétní úlohy, které mají být splněny. *Herní kruh* slouží k provádění

zábavných her, které napomáhají soustředění, interakci, a podobně. *Hodnotící kruh* bývá zařazen každý den na konci vyučování nebo na konci týdne. Slouží i jako motivace jak úkol dokončit. Zde hodnotí práci žáka učitel, upozorňuje žáky na to, pokud dělali něco špatně. Svůj názor však mohou vyjádřit i žáci – jak se jim líbily zadané úkoly, zda se jim dobře pracovalo, zda by chtěli něco změnit či doplnit.

Projektové vyučování spočívá v samostatném zpracování určitých projektů žáky. Při takové práci získávají žáci zkušenosti s praktickou činností a experimentováním. Projekt mohou zpracovávat i žáci ve skupinách. V tomto případě se učí i komunikaci s ostatními, respektování druhého člena a podobně. Zadaný úkol může být řešen i dlouhodobě.

Charakteristickým znakem otevřeného vyučování je **práce podle týdenního plánu**, který vyjadřuje záměry vyučujícího v časovém úseku, který jsou i malé děti schopné si dobře uvědomit. Týdenní plán je „seznam úkolů pro každého žáka. Úkoly navazují na probrané nebo právě probírané učivo“ (Václavík aj. 1997, s. 37). Podle týdenního plánu pracují žáci při volné práci (viz kapitola 2.2). Každý žák plán dostane a na jeho základě se sám rozhoduje, v jakém pořadí a kdy bude úkoly řešit. Pozitivní je, že při tvorbě týdenního programu je možné brát ohled na individualitu žáka – například vrátil-li se do školy po dlouhodobé nemoci. Na přípravě týdenního programu se mohou podílet i sami žáci; připravují si tak úkoly sami pro sebe. Po formální stránce je týdenní plán zpracován pro všechny žáky stejný a obsahuje úkoly povinné, nabídkové a dodatkové.

- Povinné úkoly – jsou vybírány ze základního učiva a jsou pro všechny žáky závazné a než se žáci pustí do řešení dalších, nabídkových či dodatkových úloh, musí je splnit.
- Nabídkové úkoly – zpravidla souvisí s povinnými úkoly a jsou to další příklady, které rozšiřují a upevňují danou látku.
- Dodatkové úkoly – jsou zaměřeny na zájmy a přání žáka. Nemusí mít ani souvislost s předcházejícími úkoly. V rámci volné práce si žák vybírá ty úkoly, které se mu líbí.

Dále škola pracuje s **ročním plánem**, který obsahuje představy vyučujícího o rozvržení obsahu učiva do celého školního roku. **Měsíční plán** konkretizuje záměry vyučujícího pro kratší časové období. Jde spíše o orientační rozvržení činnosti se žáky v určitém časovém období – zahrnuje i širší souvislosti práce ve třídě (například rozsáhlejší projekty, významné období jako jsou vánoce nebo velikonoce). **Denní plán** vychází z týdenního a jsou v něm přesně konkretizovány činnosti, jak po sobě následují během dne. V ranním kruhu učitel objasní žákům, na čem budou ten den pracovat a na konci vyučování jsou jednotlivé činnosti

vyhodnoceny. Přesným plánem, který popisuje za sebou jdoucí jednotlivé učební předměty, je **rozvrh hodin**.

Ukázka týdenního plánu – viz příloha.

Materiály pro volnou práci

Pracovní materiály jsou pro volnou práci zcela nepostradatelné, protože jsou jejím hlavním prostředkem a zárukou pro její hladký průběh. Pracovní listy musí být zpracovány opět podle jistých pravidel, kterými jsou například úkoly různého stupně obtížnosti, respektování rozdílných stylů učení, zajímavost zpracování úkolů po stránce formální i obsahové a zařazení úloh, prohlubujících a rozšiřujících učební látku. Obsaženy mají být také pokyny k obtížnějším úkolům, k možnostem práce v různých sociálních formách (individuálně, ve skupině, ve dvojicích) a k časové náročnosti. Zajišťuje to lepší orientaci učícího se jedince ve zpracování zadání. Žáci by si měli založit desky, do kterých si budou vkládat jednotlivé pracovní listy a i další písemné úkoly. Desky s úkoly pomáhají učitelům při kontrole, jak jednotlivý žák postupuje ve své práci a má možnost okamžité zpětné vazby – hodnocení. Rovněž žáci mají prostor pro vyjádření vlastního postoje, týkajícího se spokojenosti s prací, nebo zda by si přáli nějaké změny a popřípadě jaké.

V současnosti existuje řada publikací, které mohou být využity při vypracování těchto materiálů. I běžně používané učebnice a pracovní sešity obsahují celou řadu cvičení a úkolů, odpovídajících požadavkům pro volnou práci.

Hlavní je však účel materiálů – podpora samostatnosti a činnosti žáků. Václavík uvádí dva typy materiálů. Jsou jimi kartotéka úkolů a pracovní listy.

Kartotéka

Kartotékou úkolů je chápán soubor listů, na kterých jsou vypracovány úkoly tématicky související s učební látkou. Každý úkol musí být jasně formulován: například „Vyhledej úkol v učebnici a vyřeš do sešitu“, „Vypracuj na folii“, „Vypočítej slovní úlohy z učebnice“.

Pro zadání úkolů na listech se nabízí velké množství různých možností zpracování a pokynů (zda má žák pracovat sám nebo ve skupině, popřípadě ve dvojici, může být rovněž určen způsob kontroly výsledků).

Hlavní podstatou práce s kartotéčnými listy je, že slouží pouze k zadávání úkolů; nemůže se tedy na ně nic zapisovat. Kartotéka má mít ve třídě své pevné místo, kam i žáci vracejí pomůcku po dokončení práce. Ukázky listů z kartotéky v příloze.

Pracovní listy

Nabídka úkolů má být co nejvíce pestrá a pouze úkoly v kartotéce nestačí. Pozitivní výsledky má zadávání úkolů formou pracovních listů, které se liší od kartotéčních v tom, že se na nich úkoly přímo vyplňují. Je to zároveň i nevýhoda, protože je tak použitelný jen jednou. Úkoly mohou být zadané i na delší dobu v rámci týdenního plánu a žák se k nim může vracet. Splněné pracovní listy jsou zakládány do desek, které jsou k tomu určené. V rámci individuálního přístupu mají být připraveny i listy pro žáky, kteří pracují rychlejším tempem. Pracovní listy mají být stejně jako kartotéční uloženy na místě, které je předem zvoleno. Ukázka pracovních listů v příloze.

Důležité místo má kontrola. Rychlá zpětná vazba podporuje učení, a proto musíme dát dětem možnost, aby si mohli výsledky zkontrolovat buď sami, nebo ve spolupráci se spolužákem. Proto musí být u každého pracovního a kartotéčního listu k dispozici správné řešení. Kontrolovat složitější úkoly je v rukou učitele, který zároveň výkon žáka ohodnotí.

Hodnocení

Podle teoretické koncepce se v otevřeném vyučování opouští od kvantitativního hodnocení formou známek a nahrazuje se kvalitativním hodnocením, které se u nás nazývá širší slovní hodnocení.

Užívané by mohlo být i tak zvané *barevné hodnocení*, kde každá barva odpovídá jistému slovnímu ohodnocení.

	Pěkné chování, aktivní přístup k práci, dobré výsledky. Jen tak dál!		Mimořádná pochvala (Zlatonka).
	Aktivní přístup k práci, dobré výsledky. Zlepši své chování!		Nemyslíš jen na sebe (Pomoc druhým ve třídě, škole, obci).
	Pěkné chování. Ve vyučování buď aktivnější! Také výsledky by mohly být lepší!		Pěkný vztah k přírodě, životnímu prostředí. Snažíš se přírodě pomáhat.
	Více na sobě pracuj! Je třeba zlepšit chování i přístup k práci. (Pak bude i pochvala).		Nesedíš jen doma, zajímavě využíváš svůj volný čas (kroužky, školní i jiné akce).
	POZOR! Výrazné napomenutí. To už nedělej!		

Učebna pro otevřené vyučování

Školní třída s tradičním uspořádáním sloužící k frontálnímu způsobu výuky je orientovaná směrem k místu pro učitele (viz příloha).

Učebna pro otevřené vyučování je účelně upravena pro nejrůznější činnosti, ale hlavně pro samostatnou práci dětí. Samotné přemístění nábytku neznamena samozřejmě automatickou změnu pojetí výuky, ale je to podmínka, aby se mohly prvky otevřeného vyučování realizovat. Celý prostor třídy se zde stává učebním prostorem, ve kterém se žáci mohou často volně pohybovat (viz příloha).

Mezi základním vybavením třídy by nemělo chybět:

- Skříňky nebo regály pro umístění pořadačů, složek a dalších pomůcek podle příslušného vyučovacího předmětu (český jazyk, matematika, cizí jazyky a podobně).
- Prostor, kde bude každý žák místo pro odkládání věcí, které si ve škole nechává.
- Prostor na materiál, který je používán při různých činnostech (lepidla, papíry, barvy, fixy, a další).
- Třídní knihovna, kde jsou knihy, které žáci využívají při vyučování a které si mohou kdykoliv půjčit i domů.
- Třída může být dále vybavena například počítačem, radiomagnetofonem, diaprojektorem.
- Je třeba také vymezit ve třídě prostor pro odpočinek (například pohovka nebo koberec), sloužící pro relaxaci dětí, ale i ke společnému čtení, plánování učiva nebo různým hrám.

Stěny slouží k vyvěšování pomůcek, napomáhající učení, prezentovány jsou například i fotografie ze života třídy nebo práce žáků. Nesmí chybět květiny a můžeme umístit i akvárium či terárium. Každá třída má samozřejmě svoji tabuli a několik nástěnek. O jednotlivá funkční místa pečují žákovské služby.

Pravidla pro otevřené vyučování

Pravidla jsou prvkem, který tvoří základ koncepce otevřeného vyučování. Pravidla pro chování žáků musí umožnit otevřené – volné formy práce podněcující dětskou činorodost, samostatnost a vzájemnou kooperaci.

Při práci podle principů otevřeného vyučování však není ve třídě chaos. Vše má svůj řád a pravidla, i když odlišná od tradičních. Obecné principy chování doplňují pravidla pro konkrétní činnost, zejména pro volnou práci.

Obecným východiskem mohou být například *pravidla soužití*. Jedná se o následující požadavky:

- **„Důvěra** – Žáci důvěřují vyučujícímu a svěřují se například se svými problémy při učení. Chyby nemohou být použity proti dětem. Naopak vyučující důvěřují svým žákům, že budou plnit zadané úkoly, aniž by byl nestálý dohled. Žáci si též důvěřují navzájem a nemají zábrany obracet se na sebe s problémy při řešení úkolů.
- **Pravdivost** – Říká-li se vždy pravda, vytváří se příznivé klima v mezilidských vztazích ve třídě, pravdivost je důležitá pro vzájemné naslouchání.
- **Aktivní naslouchání** – znamená věnovat se plně tomu, co druhý říká. Zásada se týká jak dětí, tak i vyučujících a vztahuje se samozřejmě na komunikativní činnosti (rozhovor v kruhu) i na další situace ve vyučování.
- **Neshazovat** – Požadavek se týká dětí i učitelů, kteří nesmějí využívat neznalosti a chyby dětí.
- **Osobní maximum** – předpokládá individuální snahu pro dosažení nejlepšího výsledku. Každý by se měl také naučit posuzovat své výkony a snažit se o pozitivní změny těchto výkonů“ (Václavík aj., 1998, s.13).

Základní pravidla pro práci ve třídě a chování ve škole nelze chápat jako „shora nadekretovaná“. Mnohem výhodnější je, když se pravidla formulují při rozhovoru s dětmi a vyučujícími a mezi dětmi navzájem. Takový vznik pravidel nesnižuje autoritu a význam vyučujícího. Učitelka – učitel stále sehrává řídicí roli a pomáhá vytvořit situaci, kdy děti samy pravidla předkládají. Pravidla, na nichž se všichni shodnou a přijmou je za své, se zapíší a vyvěsí na nástěnku ve třídě. Seznam pravidel musí být přehledný.

Rodiče a škola

Důležitým znakem otevřeného vyučování je utváření nových vztahů mezi rodiči a školou/učiteli. „*V průběhu docházky do školy předpokládá otevřené vyučování soustavnou kooperaci s rodiči*“ (Váňová aj., 1993, s.7).

Účast rodičů na nových formách školní práce probíhá ve dvou etapách:

1. Je třeba získat rodiče pro myšlenky otevřeného vyučování, protože některé věci se budou ve třídě odehrávat jinak, než je obvyklé v tradiční škole. Vhodnou metodou může být předvedení práce podle týdenního plánu; například mohou rodiče při třídní schůzce převzít na chvíli roli žáků a vyzkoušet si, jak práce podle týdenního plánu probíhá.
2. Účast rodičů na otevřeném vyučování spočívá v navázání takového kontaktu, který umožní bez zábran spolupracovat při vyučování. Rodiče musí mít možnost kdykoli do třídy přijít a zúčastnit se výuky. Návštěvník se může časem změnit z pozorovatele ve spolupracovníka učitele.

5. Daltonský plán

Co je Daltonský plán?

Autorkou koncepce daltonského plánu je americká učitelka **Helen Parhustová** (1887 – 1973), která v roce 1919 založila střední experimentální školu ve městě Dalton, ve státě Massachusetts. Podstatou byl Daltonská plán, výchovně vzdělávací koncepce individualizovaného vyučování, jejíž teoretické zásady a svoji praxi reformní školy autorka popsala v hlavním díle „Education on the Dalton Plan“ (1923).

Daltonský plán se rozšířil po celém světě. V Československé republice byl ve 30. letech 20. století realizován daltonský plán S. Vránou v Pokusné škole ve Zlíně. V současnosti má největší počet daltonských škol Nizozemsko. Školy s daltonským plánem jsou sdruženy v mezinárodní organizaci „Dalton Interanational“. V České republice pracuje podle daltonského plánu několik škol, které jsou sdruženy v „Asociaci českých daltonských škol“, která má své sídlo v Brně. Řada škol pracuje pouze s prvky daltonského plánu, tzn., že do tradiční výuky jsou zařazovány bloky (několik hodin denně, den týden), kdy se věnují splnění určitého plánu.

Daltonský plán je definován jako:

„forma organizace třídy nebo školy, která na principu volnosti a samostatné práce žáků sleduje cíle uvědomělé a aktivní výchovy k zodpovědnosti a samostatnosti. Volnost a samostatná práce ve vyučování a výchově stimuluje a vymezuje pomocí instrukcí nebo zadání. Individuální zpracování určené látky ať už předchází a/nebo následuje po skupinovém vyučování nebo práci v klasických vyučovacích hodinách, podporuje vzájemnou pomoc a spolupráci stejně jako tyto společné instruktážní lekce“ (Wenke, Röhner, 2000, s. 16).

Charakteristika daltonského vyučování

Třídy v daltonských školách se proměňují v **pracovní laboratoře** s odborným vybavením odpovídající určitému předmětu. V každé laboratoři je k dispozici učitel, který ovšem nevyučuje, ale je žákům k dispozici jako odborný poradce.

Daltonský plán zrušil systém vyučovacích hodin a organizaci práce ve škole podle vyučovacích předmětů a nahradil jej racionalizovaným plánem vyučování podle problémů a úrovně postupu žáků

Každý žák uzavírá s učitelem smlouvu a dostává **program práce na jeden měsíc** pro každý měsíc zvlášť. Program je sestaven na začátku roku podle nadání a vědomostí každého dítěte, které se zjišťují testem. Zařazeny jsou „minimální, normální a maximální výkony, které je třeba v normálním čase osáhnout.“ (Svobodová, Jůva, 1996, s. 49). Žák si může vybrat, kterým úkolem začne a v jakém pořadí bude úkoly plnit a sám si také volí své pracovní tempo. Má ovšem na paměti, že pokud nesplní požadované úkoly, nemůže dostat úkoly na další měsíc a pracovat dále.

Střídá se tedy individuální, skupinová práce i práce v rámci celé třídy. Některé vyučovací předměty zůstaly v podobě hromadného vyučování, jako např. hudební výchova, tělesná výchova, výtvarná výchova apod.

Je zdůrazňována vzájemná spolupráce a vytváření příznivého klimatu na základě demokratického principu.

Principy daltonského plánu

Daltonský plán charakterizují tři hlavní principy, které jsou pro práci podle daltonského plánu důležité:

- ***Svoboda a zodpovědnost*** – znamená, že žák má možnost pracovat podle vlastního tempa; volí si prostředí, ve kterém bude úkoly plnit; je mu umožněno, aby pracoval na úkolu individuálně podle svých potřeb a aby pracoval nerušeně (proto je zrušeno v daltonských školách zvonění, které by žáka zbytečně vytrhávalo z činnosti).
- ***Samostatnost*** – žáci musí sami hledat řešení zadaných problémů; samostatnost ovlivňuje motivaci žáků, protože žáci jsou rádi sami aktivní; samostatnost je i důležitý organizační faktor, protože pokud někteří žáci pracují samostatně, může se učitel věnovat žákům, kteří potřebují jeho pomoc.
- ***Spolupráce*** – důležitý rys, žáci se učí pomáhat jiným, radit, apod. Wenke a Röhner (2000, s. 23) uvádějí 5 klíčových bodů spolupráce:

1. Pozitivní a vzájemná závislost

Úkol je formulován tak, že k dosažení dobrého výsledku se žáci navzájem potřebují.

2. Individuální zodpovědnost

Každý člen skupiny je zodpovědný za vlastní přínos a za celkový výsledek .

3. Přímá interaktivita – schopnost oboustranné komunikace

Obsah zadání vyzývá ke spolupráci a podporuje vzájemnou komunikaci.

4. Sociální pohotovost

Pohotovost ke vzájemné spolupráci je nezbytně nutná a bude zhodnocena.

5. Pozornost při skupinové práci

Po splnění úkolu, který je určen ke společnému zpracování, probíhají závěrečné pohovory věnované jak obsahu úkolu, tak i procesu spolupráce.

Učební materiál

Materiál pro práci musí obsahovat pracovní návody, seznamy potřebné literatury a pokyny pro splnění ústních i písemných prací.

Jako učební materiály slouží i pracovní listy.¹

Při plnění jednotlivých úkolů přecházejí žáci mezi jednotlivými laboratořemi. Při řešení mohou konzultovat jednat se svými spolužáky nebo s učitelem.

Svoji práci zhodnocují na každodenních **sezeních v kruhu**, kde si ujasňují problémy, prezentují výsledky své práce apod.

Úkoly mohou žáci buď plnit samostatně, čímž se rozvíjí vlastní iniciativa, samostatnost, spoléhání na sebe samého; nebo ve spolupráci (kooperaci) se spolužáky, tak se učí základním sociálním návykům (poslouchat druhého, mluvit před lidmi, apod. více otevřené vyučování).

Pensum

Pensum, jinak také obsah činností, které má žák splnit, je podstatný rys daltonské práce. Jde právě učební materiál, který mají žáci povinnosti plnit a učitelé kontrolovat. Pensum obsahuje i informace o cílech, které má dosáhnout; dále i informace o učivu, kterému bude ve školním roce věnována pozornost.

Pensum má být pečlivě připraveno a má obsahovat několik základních oblastí:

- Předmět („Topic“) - tematická orientace žáka, základní informace.
- Problémy („Problems“) - seznam úkolů, které má žák vypracovat (nakreslit mapu,...).
- Písemná práce („Writing work“) - informuje o tom, co je třeba zpracovat ústně a co písemně.
- Paměťová práce („Memory work“) - sděluje, co je třeba naučit se z paměti (báseň,...).
- Sdělení („Conferences“) – informace o konání odborných hodin k určitým tématům.

---

¹ více o pracovních listech v části o Otevřeném vyučování str.

- Referáty („Referencies“) - orientují žáky k hledání v knihách, časopisech a jiných zdrojích, o kterých mají svým spolužákům referovat.
- Srovnávání („Equivalents“) - informuje o tom, jakým způsobem si žák může zjistit vlastní pokrok v plnění úkolů.
- Využití nástěnky - („Bulletin Studium“) odkazuje na třídní nástěnku, kde mohou žáci najít potřebné informace.
- Oddělené úkoly („Departmental Cuts“) - informuje o tom, které výkony mohou být uznány i v jiných předmětech. (Rýdl, s.)

Pensum může několik forem: procvičovací, samostatné zpracování tématu, samostatného

Hodnocení

Dosažené vědomosti si kontroluje nejprve žák sám pomocí testů a poté i učitel. Výsledky jsou zaznamenávány na zvláštní tabuli. Jedná se o tabuli evidence splněných úkolů; tak má každý žák přehled o postupu a úspěšnosti svojí práce.

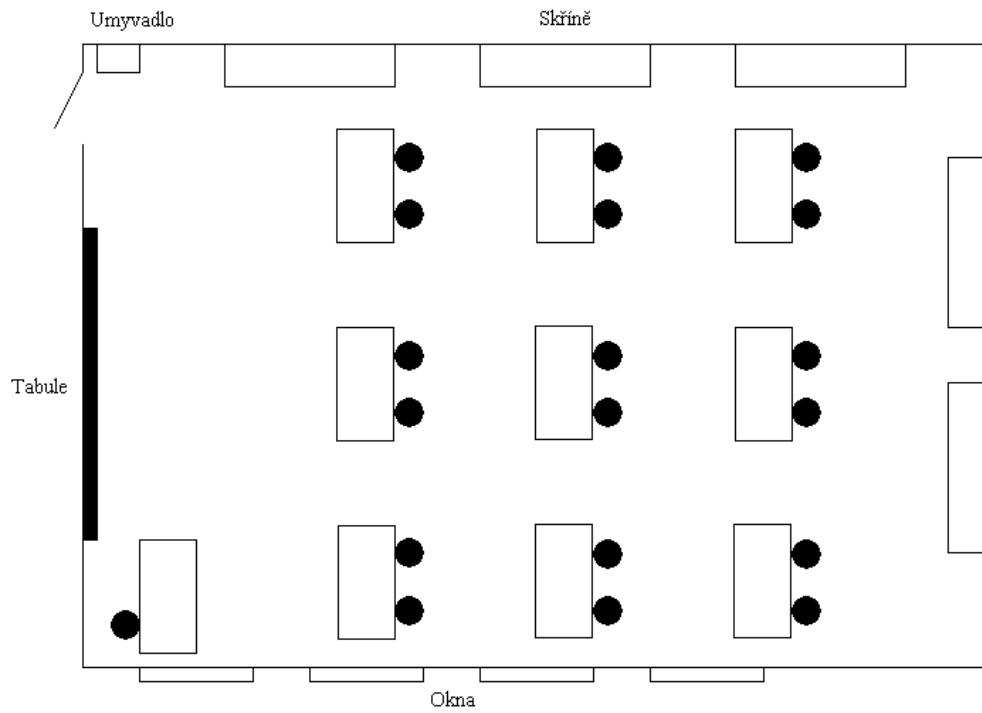
Ve školách s prvky daltonského plánu se rovněž využívá slovní hodnocení.

Školní třída

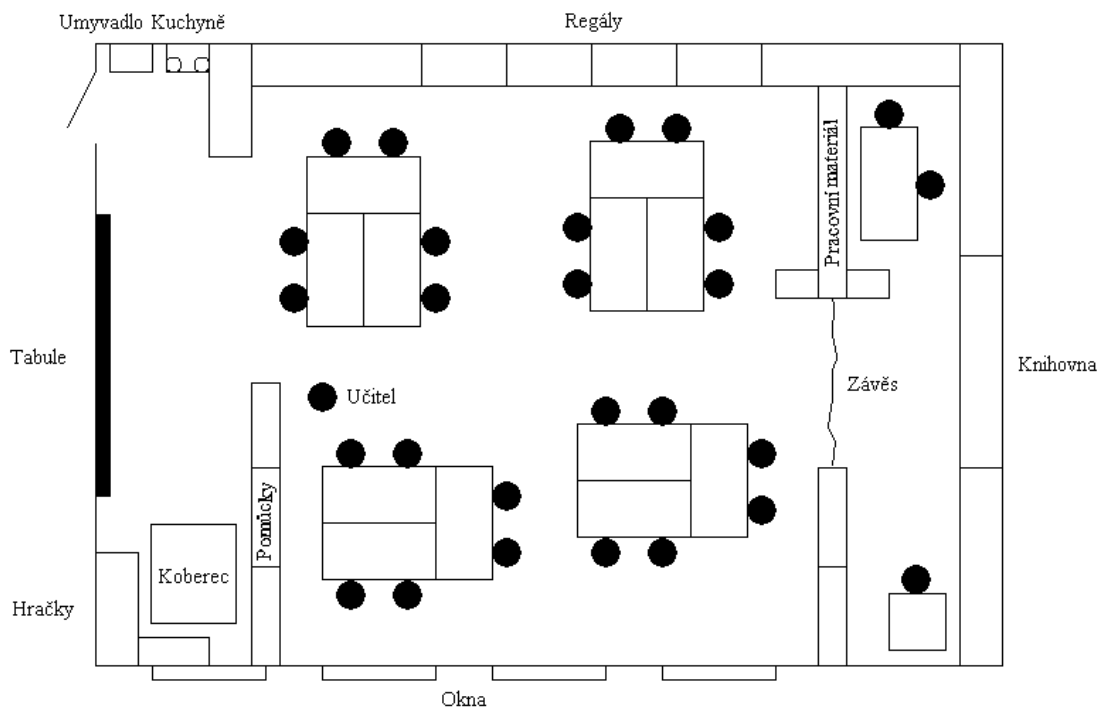
Školní třída (laboratoř) svým vybavením koresponduje s vybavením třídy pro otevřené vyučování, které se věnují kapitola otevřeného vyučování na str. ...

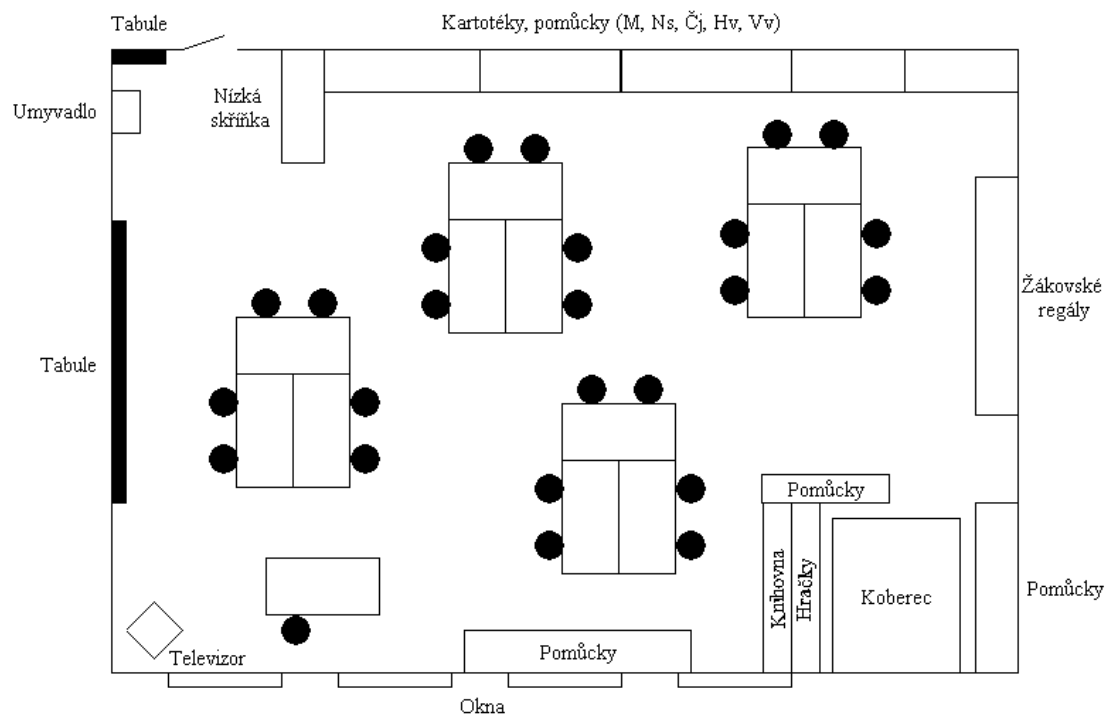
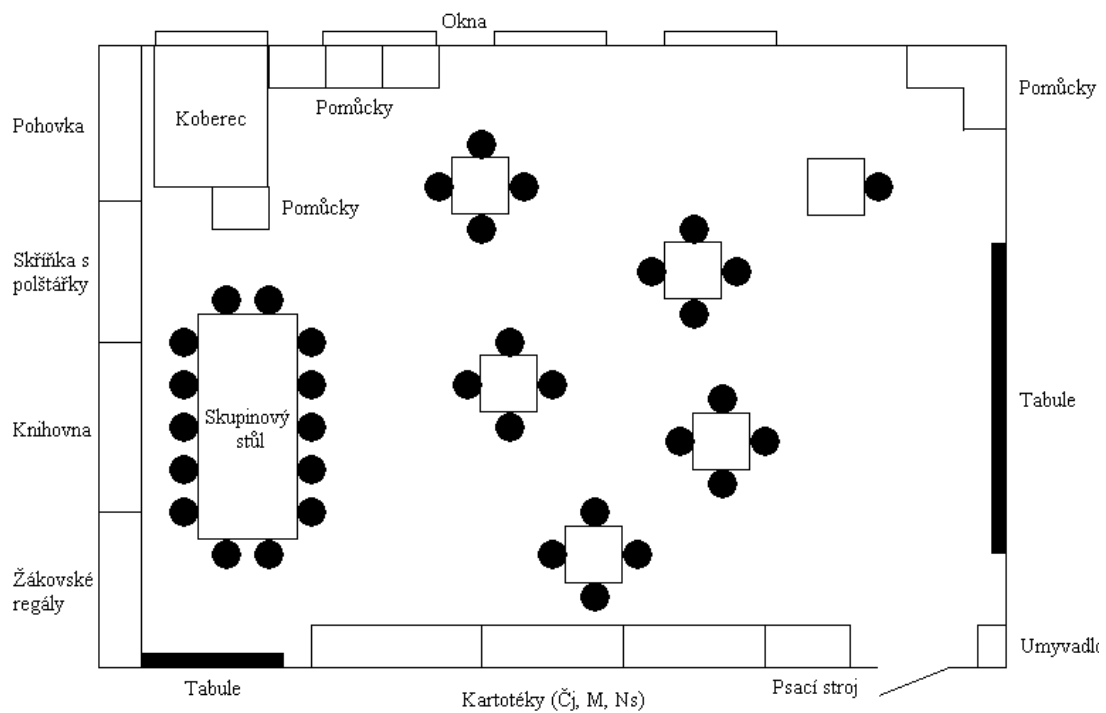
Přílohy

Příloha 1: Tradiční uspořádání třídy

Příloha 2: Uspořádání třídy v otevřeném vyučování a daltonském plánu

Příloha 3: Na návštěvě ve školách

Základní škola Lukov

Škola – základní informace, principy

Základní škola Lukov je venkovská škola s úplným 1. stupněm a kapacitou 130 dětí. V současnosti navštěvuje školu 90 dětí, které jsou podle věku rozděleny do pěti tříd. Škola je příspěvkovou organizací. Výuka zde probíhá podle vzdělávacího programu „Základní škola“. Součástí školy je i mateřská škola a družina, kterou mohou děti navštěvovat jak v ranních tak i odpoledních hodinách. Škola nabízí žákům také řadu zájmových kroužků (například aerobic, hra na flétnu, pohybové hry).

Vzhledem k regionálním podmínkám, potřebám a požadavkům zřizovatele, se jeví jako optimální model otevřené nebo také komunitní školy. Hlavním určujícím cílem je vzájemná nabídka spolupráce školy a obce v oblasti výchovy a vzdělávání, využití volného času, personálního potenciálu i kapacity zařízení.

Hlavní principy otevřenosti školy:

- škola nabízí rodičům účast na tvorbě a realizaci výchovně vzdělávací práce,
- volné kapacity nabízí k dispozici ostatním občanům i jiným zájemcům, pro zefektivnění vlastních činností využívá nabídek z okolí (muzea, instituce, podniky, jednotlivci),
- škola může díky zájmu okolí rozvíjet tzv. zážitkovou pedagogiku,
- v rámci spolupráce s obcí nabízí občanům vzdělávací kurzy nebo využívání volného času,
- obec a další zájemci se podílejí na materiálním vybavení školy.

„Uskutečnění principů otevřené školy je možné jenom tehdy, pokud škola disponuje dostatečnou správní, ekonomickou a pedagogickou autonomií a je-li po stránce správní i ekonomické s obcí úzce propojena.“ (www.zslukov.cz)

Škola vede děti k tomu, aby si osvojily základní principy mravního soužití ve společnosti, jsou vedeny k toleranci, úctě ke všemu živému a také k výsledkům lidské práce. Žáci jsou rovněž vybaveni dovednostmi, vědomostmi a návyky, které umožňují další vzdělávání a jsou v rozsahu vzdělávacího programu školy. Seznámeny jsou i s principy ekologického jednání.

Školu navštěvují děti z okolí, jsou však případy, že sem rodiče zapíší své dítě úmyslně, z důvodu, že škola působí jako rodinná.

Didaktické postupy a metodické zásady

Rozhovor v kruhu je využívaná forma práce. Zejména na začátku týdne v pondělí, jako úvodní, a na konci týdne v pátek v poslední hodině jako hodnotící. Tato forma rozhovoru je však využívána i během týdne například při hodnocení celodenní práce. Učitel upozorňuje na to, co se podařilo a co by mělo být zlepšeno, jednak v rámci plnění úkolů, ale i chování. Žáci se _____ nebojí _____ vyjadřovat _____ svůj _____ názor před ostatními žáky ani před učitelem, může však dojít k situaci, že nedokáží vyjádřit a shrnout co se jim líbilo a co by případně chtěli zlepšit. V kruhu se tedy žáci seznamují s programem na následující týden, hrají si, povídají a společně plánují činnosti či školní akce. Učitel se stává členem kruhu, který jej však řídí.

Nová učební látka je vysvětlena frontálním způsobem a pak následuje práce ve skupinách na stanovištích.

Ředitel školy připravuje pro žáky měsíční celoškolní soutěže mezi třídami, obsahující úkoly, jejichž řešení zaměstnává i třídní učitele. Zadání úkolu je vyvěšeno na nástěnce při vstupu do školy. K řešení úkolů jsou využívány jakékoli pomůcky, včetně počítače, kde bývají zadány i některé úkoly. V době, kdy jsem navštívila školu měli děti například poznat z popisu odpovídajícího ptáka nebo podle „zpěvu“ ptáka rozpoznat autora.

Plánování činnosti

Teoretická koncepce uvádí, že se na tvorbě týdenních plánů mohou podílet sami žáci. V praxi tomu tak však není, děti musí zvládnout učivo dané osnovami a tak jim úkoly připravuje sám učitel. Svobodná volba ve výběru jakéhokoli úkolu není možná. Vybírat si mohou pouze z úkolů, které jim předem učitel připraví a mohou je zpracovávat v různém pořadí a čase, ale musí je splnit. Samotné děti by pravděpodobně ani nebyly schopny takový plán vytvořit, protože s sebou nese velkou odpovědnost, s velkou pravděpodobností by to byla vysoce selektivní činnost, kdyby žáci volili jen ty úkoly, které je baví a nejsou nijak složité. Do vyučování se však zapojují různými soutěžemi, které si pro své spolužáky sami připravují. Rozvrh hodin se v ničem neliší od tradičního pojetí na ostatních základních školách. Jedna vyučovací hodina trvá 45 minut a následují přestávky, při kterých se děti věnují odpočinku a přípravě věcí na další předmět. Řešení úkolů se věnují opět v hodině.

Materiály pro práci

Pracovní listy si učitelé připravují ve svém volnu sami, je to činnost dosti časově náročná, ale již existují počítačové programy, které jim tuto práci velice usnadňují (viz příloha 3). Při vypracování se rovněž uplatňuje integrace předmětů. Podle paní učitelky jdou propojit všechny předměty, musí to být však smysluplné.

Učitelé se řídí učebnicemi, které se využívají i na ostatních základních školách. „Materiály mohou být jakékoli, závazné jsou osnovy“ (ředitel školy). Učebnice jsou využívány i s ohledem na rodiče, aby mohli doma s dětmi pracovat.

Hodnocení

Hodnocení jsou žáci klasickým způsobem – tedy známkami. Rodiče jiné hodnocení ani vysvědčení nechtějí. Bezprostřední hodnocení ve třídě je však samozřejmě slovní, dává to žákům okamžitou zpětnou vazbu na jejich práci či chování. Děti mají i své žákovské knížky, na které jsme zvyklí. Samozřejmostí jsou i krátké testy, které ověřují znalosti žáků, ale i čtvrtletní či pololetní písemné práce ve vyšších ročnících. Žáci jsou upozorněni na práci s dostatečným předstihem, aby se mohli připravit a v případě nejasností přijít za učitelem. Zadávány jsou i domácí úkoly.

Škola a její učebny pro otevřené vyučování

Architektonicky se škola v ničem neliší od ostatních. Hned při vstupu do školy narazíme na velkou nástěnkou, na které je vyvěšen školní řád, rozvrh hodin všech tříd a také práce žáků. Chodby slouží k prezentaci prací žáků a umístěny jsou zde i učební pomůcky (například tabule s římskými číslicemi, obrázky živočichů). Na jedné z mnoha chodeb jsou vyvěšeny tabule s výňatky z Listiny základních práv a svobod a zkrácené znění Úmluvy o právech dítěte. Škola má i svoji vlastní tělocvičnu, kterou mohou děti navštěvovat před vyučováním v rámci školní družiny anebo i o velké svačínové přestávce, to vše samozřejmě za dozoru učitelů.

Prostředí tříd je útulné a dobře vybavené. Detailnímu popisu tříd se věnují níže.

Pravidla pro otevření vyučování

Pravidla chování a jiná další ve třídách vyvěšena nejsou, ale žáci jsou s nimi dobře obeznámeni. Platí zejména při komunikaci. Pokud je vysvětlována nová učební látka je vyžadován klid a pozornost. Při vypracování úkolů ve skupinách se mohou žáci volně bavit a

pohybovat po třídě. Pokud se vyskytne nějaký problém při řešení úkolů, zprvu se na něj snaží žáci přijít sami a až po té jdou za učitelem, který jim dá spíše vodítka, aby na správný výsledek přišli sami. Pokud látce nerozumí více dětí, zopakuje ji znovu všem, jinak se jim věnuje individuálně a ostatní pracují na samostatných úkolech. Do skupin se rozdělují žáci sami, jak chtějí sami, náhodně (například losování čísel z krabičky, podle barvy oblečení) nebo je účelně učitel rozděljuje sám – ti co látce rozumí pracují dohromady nebo mohou být ve skupině se spolužáky, kteří tématu rozumí méně a pomáhají jim s ním.

Spolupráce s rodiči a dalšími institucemi

Spolupráce Lukovské základní školy s jinými školami, kde také aplikují prvky otevřeného vyučování, není. Kontakt však udržují se školami z blízkého okolí a regionu v oblasti různých soutěží (matematické, pěvecké, recitační, a jiné.). Škola spolupracuje i s místními organizacemi, zejména se SPHL² Lukov, ČČK, domovem důchodců, ale i s Centrem primární prevence ve Zlíně, Zoologickou zahradou Lešná, Domem dětí a mládeže Astra.

Rodiče mají možnost účastnit se výuky, ale nevyužívají toho. Důvodem je i to, že v době dopoledního vyučování jsou z velké části v zaměstnání. Při dni otevřených dveří se však na výuku podívat přijdou. Dalším hlediskem je i to, že pokud jsou rodiče přítomni při vyučování, tak to rozptyluje pozornost dětí a ovlivňuje to i jejich chování. Začnou se chovat jinak než je u nich běžné; začnou se předvádět nebo se stydí cokoli říci či udělat, aby to nebylo špatně a nezklamaly své rodiče. Oblast, ve které rodiče se školou spolupracují, je mimoškolní činnost. Bylo založeno sdružení Kaštánek „sdružení rodičů a přátel dětí a mládeže při ZŠ Lukov je dobrovolným otevřeným občanským sdružením, jehož hlavním cílem je organizace volného času dětí a mládeže a podpora talentované mládeže v úzké spolupráci s rodiči, školou, obcí, dalšími občanskými sdruženími a nejširší veřejností, pokud se chtějí spolupodílet na aktivitách sdružení“ (www.zslukov.cz).

Na návštěvě ve třídách

Při návštěvě lukovské školy jsem se zúčastnila vyučování ve 4. a 5. třídě. Obojí na začátku týdne v pondělí.

---

² Spolek přátel hradu Lukov

4.třída

Třídní učitelkou ve 4. třídě je mladá paní učitelka Mgr. Jana Čevelová, která vidí hlavní pozitivní rozdíl mezi otevřeným vyučováním a školou hlavního proudu v interaktivním přístupu učitele. Třidu navštěvuje 15 dětí.

Uspořádání třídy

Lavice jsou uspořádány do tvaru písmene U orientované směrem k tabuli (viz obrázek 7). V zadní části třídy je koberec, skříň na pomůcky, velká magnetická tabule, skříň se zásuvkami, přičemž každý žák má zásuvku se jmenovkou, sloužící na odkládání věcí, které si děti ve škole nechávají, ale i na učebnice či pracovní listy. V rohu místnosti je počítač, který žáci využívají v hodině při řešení různých úkolů například při matematice. Nechybí ani třídní knihovna, didaktické pomůcky na zdech (např. zeměpisné mapy, matematické pojmy, vyjmenovaná slova) a vlastní práce dětí. Samozřejmostí je i přítomnost květin. O jednotlivá funkční místa se starají žákovské služby (květinář, mazání tabule, a další). Kartotéky, jak se o nich píše v teoretické koncepci, ve třídách nejsou – složky dětí jsou položeny na svém místě na stole vedle počítače.

Vyučování

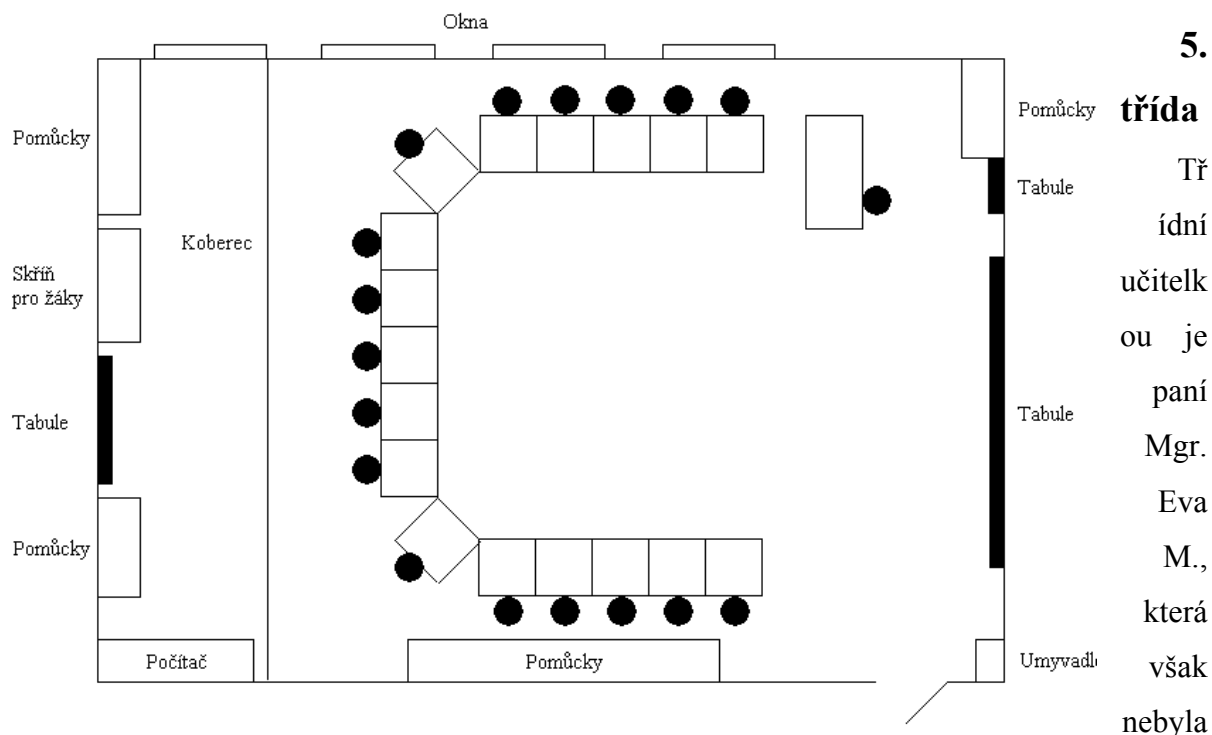
Na začátku hodiny byl zařazen rozhovor v kruhu, kde žáci spolu hovořili o tom, co podnikali během uplynulého víkendu; pokud nechce o sobě dítě mluvit, tak nemusí. Učitelka, která byla součástí kruhu, informovala děti i celotýdenním programem a úkolech, které je čekají, rovněž si plánovali i akce, související s výukou (vycházky do okolí). Poté následovaly hry na rozmluvení; děti byly rozděleny do dvou skupin a každá si vybrala věc, kterou opačná skupina hádala. Dotazovaný žák směl odpovídat pouze „ano – ne“. Při řešení měli postupovat deduktivně, tedy od obecných vlastností ke konkrétnímu pojmu. Následovaly jazykolamy, písnička a dechová cvičení.

První vyučovací hodinou byl český jazyk – čtení. Děti rozebíraly dohromady text, který četli minulou hodinu, ale nedokončily. To byl jeden z úkolů dnešní hodiny. Žáci předčítali nahlas a po dokončení se mohli zeptat na to, co jim v textu nebylo jasné. Dalším úkolem bylo ve skupinách zpracovat otázky a úkoly za článkem. Dětem, o kterých učitelka ví, že pracují pomaleji, se věnovala vyučující individuálně. Než s nimi úkoly dokončila, dala ostatním další práci, kterou si sami vybraly (čtení, hádanky a podobně) Správnost vypracování úkolů si zkontrolovali všichni dohromady v kruhu.

Druhou vyučovací hodinu byla na rozvrhu matematika, kde žáci pracovali individuálně na připravených úkolech. Pokud byli s prací hotovi, mohli si zvolit další práci. V hodinách matematiky je využívána integrace předmětů například s vlastivědou. Ve třídě jsou 2 chlapci, kteří jsou na matematiku mimořádně nadaní a mohou navštěvovat hodiny matematiky ve vyšším ročníku.

Třída má i svoje rituály, jako je písnička nebo říkanka před velkou přestávkou.

Uspořádání 4. třídy v Lukově

přítomná. Vyučoval pan ředitel Mgr. Jiří M., který vidí hlavní smysl ve zpestření výuky a na individuálním přístupu každého učitele. Do třídy dochází 20 dětí.

Uspořádání třídy

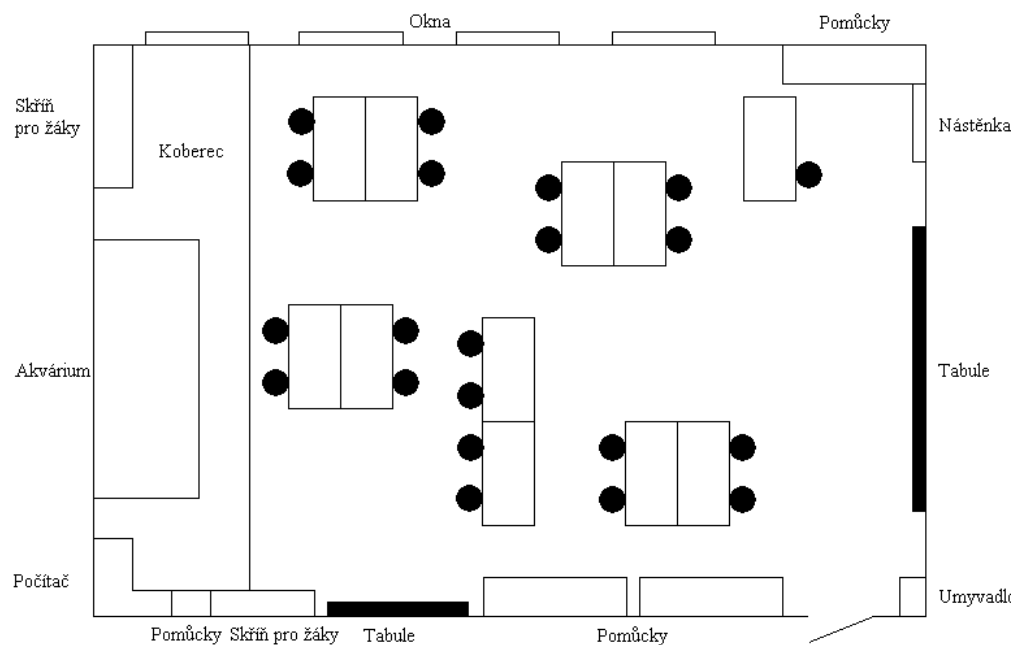
Uspořádání lavic je tradiční, pro potřebu skupinové práce si je upravují do požadované formy. Ve třídě nechybí koberec, poličky a skříně na odkládání pomůcek, skřín na věci každého žáka, učební pomůcky na zdech nebo práce žáků. Dominantou třídy je velké akvárium.

Vyučování

Začátek dne byl stejně jako v předchozí třídě, zahájen rozhovorem v kruhu, plánováním a objasněním činností na následující týden. Tuto třídu jsem navštívila až od třetí vyučovací hodiny. Po zvonění řešili žáci ústně logické slovní úlohy, které jim zadával učitel. Děti tím dokázal dostatečně zaujmout. Potom se věnovali řešení skupinových úkolů se svými spolužáky. Pokud měli práci dokončenou nebo se chtěli odreagovat, mohli si zvolit individuální práci, kterou jim učitel přichystal. Mnohdy to dopadlo tak, že zadaný skupinový úkol řešili pouze někteří členové ze skupiny a ostatní se věnovali další práci. Skupinový úkol odevzdávali učiteli, který jim ho hned zhodnotil.

Učitelství sbor je složen z kvalifikovaných zaměstnanců s profesionálním a zodpovědným vztahem k dětem, jsou připraveni vždy pomoci. K dětem se chovají kamarádsky, nejde o výuku z pozice autority, ale učitelům nechybí ani tolik potřebný respekt. Oba dotazování učitelé by své dítě raději umístili do školy s touto koncepcí. Za ideální počet dětí ve třídě považují 15, protože se v tomto pracuje lépe. Zároveň také záleží na charakteru celého kolektivu a i jednotlivce., takže ani větší počet žáků nemusí být nutně překážkou.

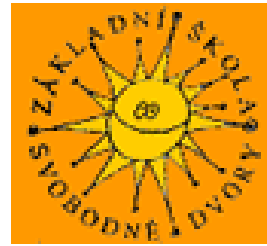
Uspořádání 5. třídy v Lukově

Základní škola Svobodné Dvory v Hradci Králové

Škola – základní informace, principy

Základní škola ve Svobodných Dvorech poskytuje úplné základní vzdělání. Součástí je i školní družina a mateřská Na přelomu let 1998/99 došlo k významnější spolupráci s Vysokou školou pedagogickou v Hradci Králové. Ústav

škola.

primárního vzdělávání pod vedením Václavíka poskytl materiály k otevřenému vyučování, které významně oživilo výuku. Vyučuje se podle vzdělávacího programu Základní škola. V současnosti navštěvuje školu 200 dětí z blízkého okolí.

Vzdělávací koncepce základní školy klade důraz na ekologickou a dopravní výchovu, na osvojení zásad chování a poskytování první pomoci metodami, respektující věk dítěte.

Didaktické postupy a metodické zásady

Charakteristický znak otevřeného vyučování, tedy rozhovor v kruhu, je zařazován do výuky každý den, v úvodu i v závěru dne. Seznamuje nejen s pokyny a s hodnocením (dílčím i celotýdenním), ale i vlastními postoji žáků k danému problému. Při vyjadřování názoru ví, kde jsou hranice, které nemají být překročeny. Slušnou formou jsou schopni upozornit učitele na chybu, kterou mohl udělat.

Nová učební látka je vysvětlena frontálním způsobem a pak následuje práce ve skupinách na stanovištích, kterým zde říkají centra.

Volný pohyb po třídě je dovolen jen v rámci volné práce, jinak by byla výuka nepřehledná a vyrušovalo by to jak žáky, tak celkový výklad. I tak může šum při práci ve skupinách rušit jedince, kterým se pracuje lépe v klidném prostředí. Mnohdy je obtížné soustředit se v tomto prostředí. Diferenciace do skupin je přirozená, při formě práce v centrech platí, že pokud žák splní zadaná cvičení, může se přesunout do jiného centra nebo pomoci svému kamarádovi. Pokud děti nestihnou dodělat některé úkoly, mohou je dostat za domácí úkol. Samozřejmě nastávají i případy, kdy je rozdělování účelné.

Plánování činnosti

Stejně jako v případě předcházející školy i zde se na vytvoření týdenních plánů žáci nepodílejí. Pojetí rozvrhu hodin je rovněž totožné s tradiční podobou.

Materiály pro práci

Materiály pro volnou práci v centrech si vyučující konstruuje sama. Již bylo řečeno, že je to činnost časově náročná. Není to tak, že by učitel vymýšlel všechny úkoly z hlavy, ale pomáhají mu rozličné pracovní sešity a učebnice. Musí být vhodně vybrány úkoly, aby si na nich mohli žáci efektivně procvičit a zopakovat probrané téma. V problematice integrace předmětů zastává paní učitelka stejný názor, jako kolegové v Lukově, a to že propojit se dají všechny předměty, ale nesmí postrádat smysluplnost. Ukázka pracovních listů viz příloha .

Hodnocení

Hodnocení je kvalitativní a i v tomto případě je vyžadováno samotnými rodiči. Slovní hodnocení je aplikováno v kruhu při posouzení výsledků, kterých dítě dosáhlo. V případě nutnosti jsou udělovány žákům poznámky (sdělení rodičům) do žákovských knížek. Nechybí průběžné testy ani čtvrtletní či pololetní písemné práce. Důležité je prověřovat znalosti žáků. Nejde to ponechat jen na jejich uvážení a zodpovědnosti, zda se danou látku naučí nebo ne.

Škola a její učebny pro otevřené vyučování

Chodby školy jsou vyzdobeny pracemi žáků, na nástěnkách jsou ukázky mnoha projektů, na kterých žáci pracovali. Umístěny jsou zde i ribstole, žíněnky či molitany, za hezkého počasí mohou děti trávit přestávky na školním dvoře, vše samozřejmě za dozoru učitele.

Detailní popis třídy je uveden.

Pravidla pro otevřené vyučování

Třída má svá pravidla, tak jak se s nimi setkáme v teorii, vylepena na viditelném místě. Jsou společně sestavená a zahrnují:

1. Pravidlo hovoru
  - tichý hovor při práci ve skupině,
  - respektování hovoru učitelé a žáků.
2. Po třídě chodíme pomalu.
3. O přestávce se připravím na hodinu a pak odpočívám.
4. Plníme zadané služby.
5. Když zapomenu, včas se omluvím.
6. Udržujeme pořádek na svém místě.
7. Udržujeme čistotu.

8. Houpání na židli je nebezpečné.

Jak již víme, tak komunikace při skupinové práci, má svá pravidla. Žáci si je v kruhu připomínali předtím, než začali pracovat.

- Šeptání – ve skupině mluvíme tak, aby nám rozuměli ostatní členové skupiny, ale ne okolí.
- Pomáháme si – pokud nevím, poradím se napřed se svojí skupinou. Až po té, co neví ani skupina si zajdeme pro radu za učitelem.
- Dodržujeme pravidla slušného chování ve skupině.
- Respektujeme výklad učitele a ostatních spolužáků.

Spolupráce s rodiči a ostatními institucemi

Rodiče mají možnost přijít se na výuku kdykoli podívat (Dny otevřených dveří, besídka, dopolední i odpolední ukázkové hodiny). V praxi však nefunguje to, že by se rodiče účastnili výuky a učitelé v ní pomáhali. Nejde to ze stejných důvodů jako v případě školy v Lukově (zaměstnanost rodičů). Obě strany však vystupují jako partneři a řada rodičů je ochotná škole pomoci (například jako pomocný personál na škole v přírodě).

Škola spolupracuje s univerzitou v Hradci Králové, je fakultní školou pro studenty učitelství 1. stupně a pro studenty oborů hudební výchova a český jazyk. Každoročně zde realizují svou zahraniční stáž studenti z Holandska. Kontakt udržují s pobočkou British School, která sídlí ve Svobodných Dvorech. Děti mají možnost vzájemně se poznávat s vrstevníky a komunikovat s nimi v cizím jazyce. S dalšími školami spolupracují také na úrovni různých soutěží a olympiád.

Na návštěvě ve třídě

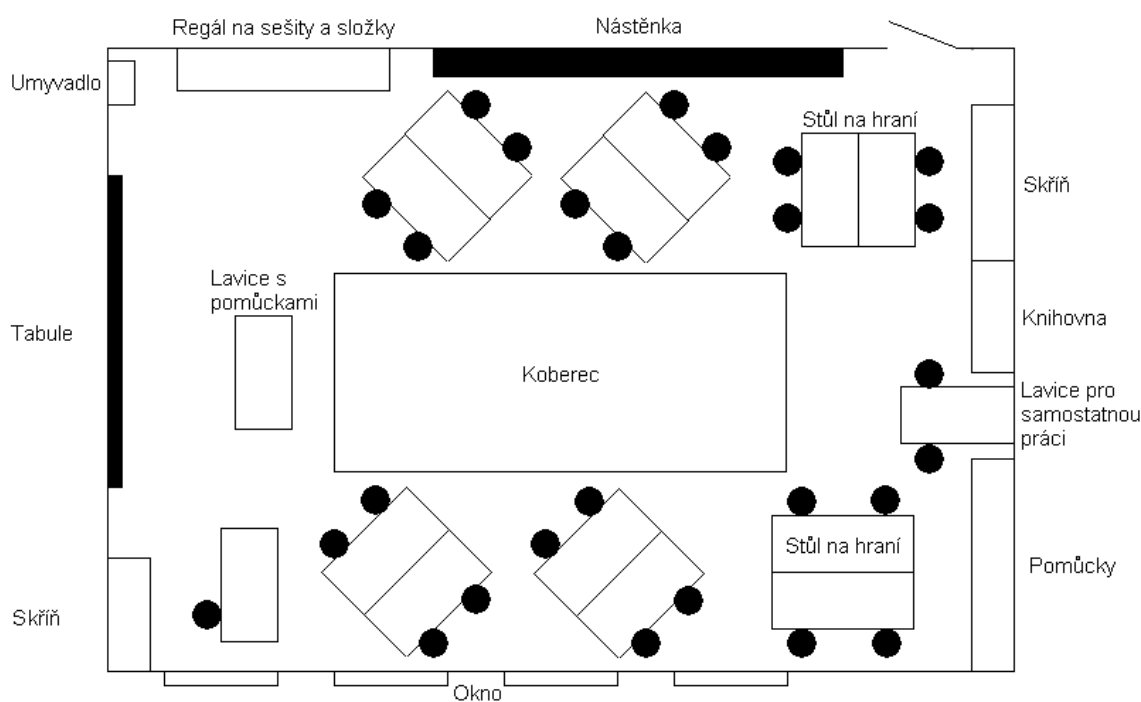
Otevřené vyučování je ve škole realizováno pouze v jedné třídě. Byla to 4. třída a třídní učitelkou je paní Mgr. Eva F., která při zavádění koncepce otevřeného vyučování spolupracovala právě s Václavíkem. Vyučování jsem navštívila ve středu.

Uspořádání třídy

Třída je vybavena a uspořádána podle pravidel otevřeného vyučování. Uprostřed třídy je koberec, kolem kterého jsou uspořádány lavice pro skupinovou práci, podle potřeb vyučování jsou však rozmisťovány i jinak (viz obrázek 9).

Na stěnách visí řada didaktických pomůcek, práce žáků, tabule a velká nástěnka. Kolem zdi jsou regály a skříně na odkládání pomůcek a sešitů. Kartotéka, která je popisována v koncepcích, a kde by si tedy mohli žáci chodit vybírat úkoly pro zpracování, chybí. Stejně jako ve škole v Lukově je i zde vystavena zkrácená verze Úmluvy o právech dítěte.

Obrázek: Uspořádání třídy v Hradci Králové

Vyučování

Se svojí třídou pracovala paní učitelka až od 9 hodin, tedy od druhé vyučovací hodiny. V úvodu hodiny učitelka v kruhu objasnila, na čem budou děti dnes pracovat. Žáci dnes pracovali ve skupině. Byla tedy vytvořena 3 centra – matematika, český jazyk a angličtina. Doplňkové centrum bylo věnováno čtení a vlastivědě, pro případ, že by děti byli s prací na jednotlivých stanovištích hotovy. Učitelka na zvláštní list sepsala ke každému stanovišti seznam úkolů, které měly žáci vyřešit. Úkoly vycházely z učebnic, pracovních sešitů nebo i pracovních listů, které učitelka vypracovala. V centru českého jazyka byly zadány úkoly, při

kterých děti například hledaly chyby v předepsaném textu či psaly s kamarády ve skupině diktát. Celkem měl splnit 5 okruhů úkolů. Matematickému centru byly zadány 4 okruhy. Jednalo se o slovní úlohy, vypočítání obsahů obrazce, počítání součinů a podílů. Většinu úloh vypracovávali individuálně a skupinově probíhala kontrola. Anglická skupina měla za úkol zpívat písničku, pracovat s domácím úkolem či pracovním sešitem, a nechat se také vyzkoušet z frází. Výsledky ke všem úlohám byly k dispozici u paní učitelky. Za každý úkol v centru byla udělena známka do předepsané tabulky. Výuky jsem se účastnila aktivně a žáci se snažili vždy řešit úkoly sami a poradit si nechali až v krajním případě, kdy si už opravdu nevěděli rady. Mnohdy stačilo pouze ukázat směr a dál nevysvětlovat. Nesetkala jsem se ani s případem, že by žáci podváděli při samokontrolě. Je zřejmé, že práce byla hlučná, žáci se však snažili dodržovat základní pravidla hovoru při volné práci a až na některé výjimky se jim to dařilo. Samozřejmostí je, že se některým nepodařilo splnit všechny úkoly. Řešení se mohli věnovat doma.

Konec vyučovacího dne patřil opět rozhovoru v kruhu, kdy se hodnotila celková i dílčí práce. Paní učitelka se vyjadřovala k tomu, co se jí líbilo a co by žáci měli při práci zlepšit. Měli také na základě výsledků v tabulce i vlastního subjektivního dojmu ohodnotit svoji práci, za každé centrum zvlášť. Při rozhovoru měli své hodnocení zdůvodnit a učitelka jim je schválila nebo dala známku jinou. Většinou šlo ze strany žáků o odpovídající sebehodnocení. Líbilo se mi, že neměli žádný problém, aby si dali za svoji práci jedničku a pochválili se. Dokázali také vyjádřit, co se jim na práci líbilo i to co ne.

Učitelský sbor na prvním stupni je složen z kvalifikovaných pracovníků. Vztah k dětem se dá jednoznačně označit jako pozitivní, kamarádský, neztrácející respekt. Děti je ve třídě 15, což považuje paní učitelka za ideální počet, se kterým se pracuje velice dobře. Své dítě by za současného stavu rozvoje škol zapsala raději do školy hlavního proudu. Jinak by dala přednost alternativní škole, která by však musela být propojená i se středním stupněm.

Základní škola Chalabalova v Brně – Kohoutovicích

Škola – základní informace, principy

Základní škola poskytuje úplné základní vzdělání. Součástí je i mateřská škola. Vyučuje se zde podle vzdělávacího programu Základní škola, avšak již několik let jsou zde aplikovány prvky daltonského vyučování (od roku 1996). Škola je členem mezinárodní sítě daltonských škol Dalton International a snaží se být školou přátelskou a inovativní v duchu humanistického odkazu Komenského a jeho moderních následovníků.

Sama škola se neprezentuje jako škola s otevřeným vyučováním, ale jeho prvky zde rozhodně v praxi najdeme, proto jsem se rozhodla pro návštěvu školy a její zahrnutí do své práce.

Základními pedagogickými principy daltonského plánu jsou svobodně se rozhodovat, samostatně pracovat a spolupracovat

Didaktické postupy a metodické zásady

Hlavní prvek otevřeného vyučování – rozhovor v kruhu, je využíván i na této škole. Vždy ráno, kdy se žáci seznamují s úkoly, kterým se budou věnovat. Vyhodnocují se zde také úkoly nebo kontroluje jejich správnost. Kruh slouží také k hraní.

Nová učební látka je dětem vysvětlována tradičním frontálním způsobem. Pokud děti nemají zájem poslouchat, mohou se věnovat rovnou úkolům, které si pak zkontrolují s ostatními dohromady. To, zda tento postup v praxi funguje, jsem se nemohla sama přesvědčit, protože v době mé střeďeční návštěvy pracovali žáci samostatně s pracovními listy. Úkoly mohou řešit v libovolném pořadí.

Plánování činnosti

Činnost plánuje sám vyučující. V rámci plánu jsou žákům rozdány pracovní listy, na jejichž vypracování má určitou dobu. Úkoly jsou zadávány na 2 týdny. Denní plán byl ve třídě vyvěšen na nástěnce, aby si jej děti mohly kdykoli prostudovat.

Materiály pro práci

Žáci pracují s učebnicemi, se kterými se setkáme ve škole hlavního proudu, ale i s pracovními listy. Ty si děti zakládají do svých složek a neznámkují se, ale učitel podle úspěšnosti dává razítka.

Materiály si učitelé vypracovávají sami s pomocí učebnic, se svými kolegy dále předávají. Při vytvoření je opět kladen důraz na smysluplnost a návaznost úkolů.

Hodnocení

Stejně jako v předešlých školách i zde zůstalo tradiční kvalitativní hodnocení, ale využíváno je i slovní hodnocení, které slouží zároveň i jako motivační činitel.

Škola a její učebny pro otevřené vyučování

Chodby školy jsou vyzdobeny pracemi žáků i didaktickými pomůckami. Je zde umístěno i několik lavic, uspořádaných pro skupinovou práci, které žáci mohou využívat při vypracovávání zadaných úkolů.

Třídy jsou vybavené mnoha didaktickými pomůckami, televizorem, počítačem nebo radiomagnetofonem. Ve středu nebo v zadní části tříd je položen koberec. Nechybí ani skříň na odkládání pomůcek, knihovna nebo regál na složky jednotlivých žáků. Vystaveny jsou i vlastní práce žáků a samozřejmě jsou i květiny. Lavice jsou uspořádány do tvaru písmene u, s tím, že je využit i vnitřní prostor, nebo jsou uspořádány za sebou (viz obrázek 10).

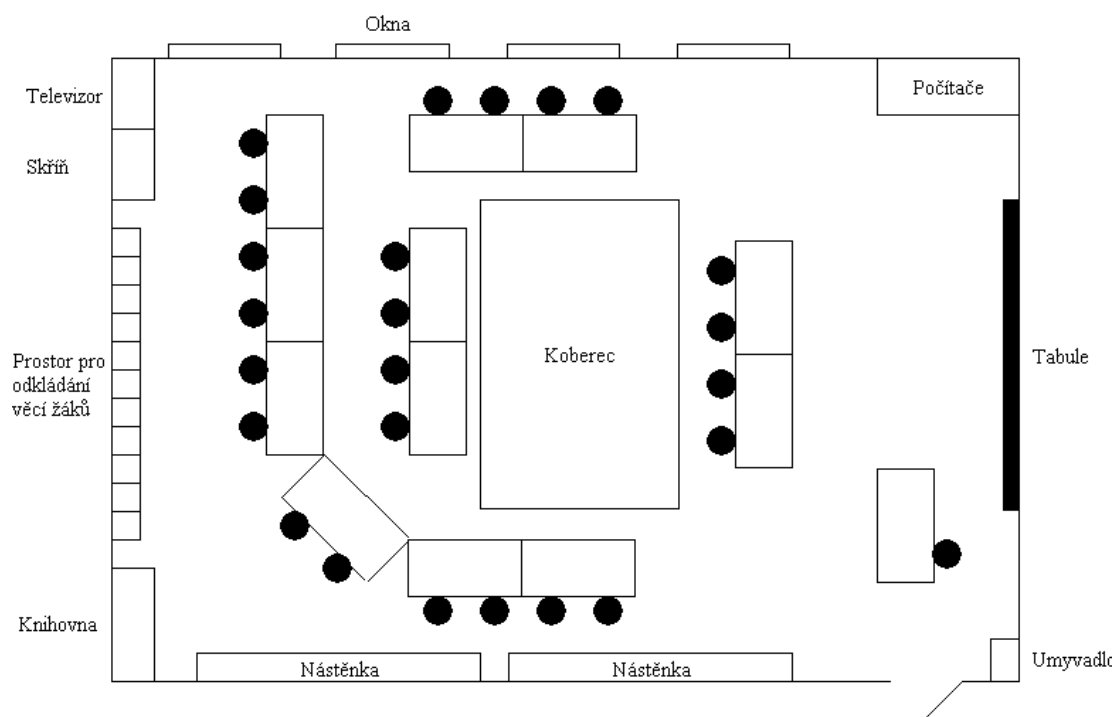
Pravidla

Vzhledem k tomu, že i tato škola využívá formu skupinové práce žáků na jednotlivých stanovištích, je samozřejmě potřebné, aby byla formulována pravidla pro tuto práci. Příklad pravidel pro práci, která jsou vyvěšena ve třídách:

1. Pozorně si přečti zadání.
2. Promysli si, kterým úkolem začneš a práci si naplánuj.
3. Když nevíš, pomoc hledej v sešitě, knize nebo na mapě.
4. Pomůcky vrať zpět na místo.
5. Neopisuj, zkontroluj postup se spolužákem.
6. Jestliže opravdu nevíš, požádej o pomoc učitele.
7. Splněný úkol vyznač na tabuli.

Poslední pravidlo souvisí s tím, že v každé třídě je pověšena korková tabule se jmény žáků a jednotlivými předměty a pokud žáci zadaný úkol splní, vyznačí jej barevným špendlíkem. Na prvním stupni tento systém funguje, ale ve vyšších třídách žáci pokyn již neplní.

Příklad uspořádání třídy na škole Chalabalova

Spolupráce s rodiči a ostatními institucemi

Rodiče mají i zde možnost účastni se vyučování kdykoli projeví zájem, ale možnosti nevyužívají. Přítomnost rodiče nepovažují učitelé ani za přínos, protože to rozptyluje děti.

Základní škola spolupracuje s ostatními školami rovněž při různých akcích a aktivně spolupracuje i se zahraničními školami.

Na návštěvě ve třídách

Školu jsem navštívila ve středu, kdy je samostatná práce podle daltonu aplikována. V jiné dny probíhá výuka tradičním frontálním způsobem. Měla jsem možnost projít všechny třídy. Děti na prvním stupni se věnovaly zpracování zadaných úkolů z pracovních listů. Všechny třídy pracovaly stejně: žáci samostatně nebo ve skupinách vypracovávali zadaná témata, v páté třídě se věnovali v několika skupinách práci na projektu. V tomto případě byli opravdu za vlastní práci zodpovědní samotní žáci. Záleželo pouze na nich, jestli se budou věnovat nebo si budou povídat s kamarády. Vědí však, že úkoly musí odevzdat ve stanoveném termínu a že vypracovat je

musejí stejně. Byly případy, že děti si spolu skutečně povídali, ale po chvíli se začaly opět soustředit na vlastní práci.